

Experimental technique of formation of artistic tastes of pupils in the process of Ukrainian vocal heritage studying (end of XIX - beginning of XX century)

Y. Merezhko

ORCID 0000-0001-5918-7496

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

Article info

Received 25.03.2018

Accepted 30.04.2018

Borys Grinchenko Kyiv
University

y.merezhko@kubg.edu.ua

+38(066)-503-36-16

Мережко, Ю.В. (2018).
Експериментальна
методика формування
художніх смаків
старшокласників у процесі
вивчення української
вокальної спадщини (кінець
XIX – початку XX століття).
Fundamental and applied
researches in practice of
leading scientific schools, 26
(2), 103–112.

Merezhko, Y. (2018). Experimental technique of formation of artistic tastes of pupils in the process of Ukrainian vocal heritage studying (end of XIX - beginning of XX century). Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools, 26 (2), 103–112.

This article deals with the research and experimental work on the formation of artistic tastes of high school students during extracurricular activities in school by studying vocal heritage of Ukrainian composers (late XIX - early XX century), such as: M.V.Lysenko, S.S.Hulak-Artemovskiy, M.D. Leontovych, K.G. Stetsenko, Y.S. Stepovyi, P.P. Sokalskyi and others. The goals, tasks and pedagogical conditions for studying this phenomenon were defined. On the grounds of elaborated criteria (the degree of interest of high school students in art, in particular the vocal heritage of Ukrainian composers, the ability to comprehend and evaluate the content of vocal composition, the measure of the capacity for expressive performance of a musical composition), indicators (the need to communicate with art and artistic and aesthetic phenomena, a desire to get a vocal education, the expression of interest in the study of Ukrainian vocal music, the ability to give a verbal description of the musical images of the vocal composition, the activity of emotional reaction during listening and performing of music, in particular vocal heritage of Ukrainian composers, the expression of an adequate reaction to the content of a musical composition, an integral reproduction of the artistic image in the unity of content and expressive means of vocal composition, the possession of the basics of elementary vocal technique, the ability to use it accurately for the disclosure of musical and poetic images, the expression of a sense of measure in the stage interpretation of vocal music) the level (high, medium, low) of formation of artistic tastes among high school students was distinguished in the process of studying Ukrainian vocal music of the past. Experimental testing of the effectiveness of the method of forming artistic tastes of high school students in the process of studying vocal heritage of Ukrainian composers (late XIX - early XX century) was held at the school №5 (Pershotravnevsk), school № 25 (Melitopol), school № 292 named after Ivan Mazepa (Kyiv), Horoshkivskoyi school of Tetiiv district during extracurricular activities in the system of secondary school education. The author revealed the stages of forming the specified quality (organizational, motivational, informational and evaluational, creative and effective) and analyzed the results of statistical counting.

The analysis of the results of the forming experiment was carried out using a control-comparative method, which was implemented by comparing the results obtained in the experimental and control groups. The levels of formation were determined using methods identical to the program of the experiment: the method of determining the type of general emotional orientation of students and their creative orientation (the task of determining the artistic appeal of a musical composition, the method of "musical and imaginative graphics" and the method of analyzing the performing interpretation of students).

Keywords: artistic taste; high school students; vocal heritage of the Ukrainian composers; methodology of artistic taste formation.

Експериментальна методика формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення української вокальної спадщини (кінця XIX – початку XX століття)

Ю.В. Мережко

ORCID 0000-0001-5918-7496

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна

У статті розглянута дослідно-експериментальна робота з формування художніх смаків у старшокласників у процесі позакласної діяльності в загальноосвітній школі, за допомогою вивчення вокальної спадщини українських композиторів (кінця XIX – початку XX століття), зокрема таких як: М. В. Лисенка, С. С. Гулака-Артемівського, М. Д. Леонтовича, К. Г. Стеценка, Я. С. Степового, П. П. Сокальського та ін. Визначено мету, завдання та педагогічні умови для опрацювання цього феномену. На підґрунті розроблених критеріїв (ступінь зацікавлення старшокласників мистецтвом, зокрема вокальною спадщиною українських композиторів, здатність до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору, міра здатності до виразного виконання музичного твору) та показників (потреба у спілкуванні з мистецтвом та художньо-естетичними явищами; вияв бажання до вокального навчання; вияв інтересу до вивчення української вокальної музики; уміння дати словесну характеристику музичним образам вокального твору; активність емоційної реакції під час прослуховування і виконання музики, зокрема вокальної спадщини українських композиторів; вияв адекватної реакції на зміст музичного твору; цілісне відтворення художнього образу у єдності змісту і виражальних засобів вокального твору; володіння основами елементарної вокальної техніки; здатність прицільно її застосовувати у розкритті музично-поетичних образів; вияв почуття міри у сценічній інтерпретації вокальної музики) виокремлено рівні (високий, середній, низький) сформованості художніх смаків в учнів старшого шкільного віку у процесі вивчення української вокальної музики минулого. Розглянуто етапи формування означеної якості (організаційно-мотиваційний, інформаційно-оцінювальний, виконавсько-творчий) та проаналізовано результати статистичного підрахунку.

Ключові слова: художній смак; старшокласники; вокальна спадщина; українські композитори.

Вступ

Збереження духовності української нації потребує підготовки нової генерації молоді XXI століття, спроможної до глибокого пізнання і художнього спілкування з музичним мистецтвом не тільки зарубіжного «гатунку», але й з мистецтвом, що несе у собі зерно національного характеру. Сучасна музична педагогіка у стрімко змінювальній соціокультурній ситуації вимагає докорінних змін, які будуть спрямовані на формування естетичної свідомості учнів загальноосвітніх шкіл України. В структуру естетичної свідомості, як вважають сучасні науковці увійшли: естетичні почуття, естетичний (художній) смак, естетичний ідеал, естетичні погляди.

У центрі нашого дослідження – художній смак. Нас зацікавило питання його формування у старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини композиторів минулого на позакласних заняттях сольного співу. Як відзначають науковці Т. Г. Аболіна, Н. Є. Миропольська, юнаки та дівчата у своєму ще шкільному віці, але уже на «порозі» дорослого життя, знаходяться у активному процесі становлення особистості, пошуку ідейно-моральних принципів, смаків, ідеалів, формування світогляду.

Сутність, структура, формування художнього смаку у різних вікових категоріях дітей – питання, яким

цікавилися і цікавляться багато науковців як сучасного, так і минулого (Б. Асафєв, Т. Бабенко, Д. Джола, Б. Ліхачов, В. Остроменський, В. Сухомлинський, В. Шацька, А. Щербо та ін.).

Важливість формування художніх смаків у старшокласників до вивчення національної вокальної спадщини підсилюється низкою існуючих суперечностей:

- художніми перевагами національного мистецтва та недостатнім вивченням можливостей їхнього застосування у формуванні художньо-ціннісних орієнтирів учнів;
- значенням естетичного виховання молоді у розвитку українського суспільства та недостатністю наукової розробки методики формування естетичних смаків сучасних старшокласників;
- потребою «осучаснення» змісту і методів організації позакласної роботи з учнями та недостатністю науково-методичного обґрунтування вокального навчання старшокласників у позаурочний час.

Отже, **метою статті** – є перевірка ефективності запропонованої методики формування художніх смаків у учнів старшого шкільного віку засобами вокального мистецтва.

У статті представлено результати педагогічного експерименту з формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів (кінця XIX – початку XX століття). Експериментальна апробація ефективності методики формування художніх смаків у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів (кінця XIX – початку XX століття) у старшокласників проводилась на базі ЗОШ № 5 м. Першотравенська, ЗОШ № 25 м. Мелітополя, ЗОШ № 292 імені гетьмана Івана Мазепи м. Києва, Горошківської школи Тетіївського району в процесі позакласної роботи в системі середньої шкільної освіти.

Для покращення навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах були розроблені такі *педагогічні умови*: систематичне проведення паралелей між оцінкою художнього твору педагогом і оцінкою, даною учнем самостійно; поєднання педагогічної вимогливості із педагогічною підтримкою оцінювальної і виконавської діяльності старшокласників; узгодження змісту поточних занять із завданнями публічної демонстрації художньо-навчальних досягнень учнів.

Результати констатувального експерименту підтвердили недостатню педагогічну спрямованість позакласних занять з вокалу з учнями старших класів, які залишають питання формування художніх смаків у учнів старших класів, шляхом застосування на практиці національної пісенної спадщини українських композиторів. За результатами констатувального експерименту було створено дві групи – експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ). До експериментальної групи були відібрані старшокласники з низьким рівнем сформованості художніх смаків, до контрольної – з високим та середнім рівнями сформованості. Кожна група складалася з 33 учнів старшого шкільного віку. Протягом проведення експерименту в контрольній групі формування художнього смаку здійснювалося у звичайних умовах навчального процесу за традиційною методикою під керівництвом вчителів музики, а в експериментальній групі старшокласники навчалися за розробленою нами методикою. Загальна кількість учнів, які брали участь у формувальному експерименті, складала 66 осіб. До формувального експерименту було залучено три вчителі музики та два викладачі вокалу з педагогічних університетів для роботи в експертній комісії з підведення підсумків експерименту.

Мета формувального експерименту полягала у дослідній оцінці ефективності розробленої методики та визначенні етапів розвитку художніх смаків у учнів старшого шкільного віку засобами вокальної спадщини минулого.

Завдання формувального експерименту:

1. Впровадити розроблену методику формування художніх смаків старшокласників засобами вокальної спадщини минулого.
2. Визначити етапи формування художніх смаків у старшокласників засобами вивчення вокальної спадщини українських композиторів.
3. Зафіксувати та проаналізувати отримані результати, зробити остаточні висновки.

Методи та процедури дослідження

Для досягнення визначеної мети та розв'язання поставлених завдань був застосований комплекс загальнонаукових методів, котрі забезпечували систематичне вивчення виховного впливу вокальної спадщини українських композиторів (кінця XIX – початку XX ст.) та формування художніх смаків старшокласників, а саме: *теоретичні*: аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури з досліджуваної проблеми, а також систематизація, узагальнення, контент-аналіз, конкретизація використаної інформації з метою визначення термінологічно-понятійного апарату, формулювання його концептуальних положень та висновків; *емпіричні*: методи масового збору емпіричного матеріалу (бесіда, інтерв'ю, опитування, анкетування), педагогічне спостереження – для виявлення рівнів сформованості художніх смаків у старшокласників; педагогічний експеримент (констатувального, контрольного та формувального типу) – для аналізу реального стану сформованості художніх смаків учнів старшого шкільного віку та визначення ефективності розробленої методики; *статистичні методи* обробки експериментальних даних – доведення ефективності результатів педагогічного експерименту.

Результати

Рівень сформованості художніх смаків у старшокласників з'ясувався за допомогою визначених критеріїв та показників. Так, досліджуючи стан сформованості художніх смаків старшокласників до вокальної спадщини українських композиторів-класиків за критерієм «*Ступінь зацікавлення старшокласників мистецтвом, зокрема вокальною спадщиною українських композиторів*», було визначено такі показники:

- потреба у спілкуванні з мистецтвом та художньо-естетичними явищами;
- вияв бажання до вокального навчання;
- вияв інтересу до вивчення української вокальної музики.

Показники сформованості художніх смаків старшокласників за критерієм «*Здатність до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору*»:

- уміння дати словесну характеристику музичним образам вокального твору;
- активність емоційної реакції під час прослуховування і виконання музики, зокрема вокальної спадщини українських композиторів;
- вияв адекватної реакції на зміст музичного твору.

Критерій «*Міра здатності до виразного виконання музичного твору*» визначався за такими показниками як:

- цілісне відтворення художнього образу у єдності змісту і виражальних засобів вокального твору;
- володіння основами елементарної вокальної техніки;
- здатність прицільно її застосовувати у розкритті музично-поетичних образів;

- вияв почуття міри у сценічній інтерпретації вокальної музики.

На основі означених критеріїв та їх показників окреслено три рівні сформованості художніх смаків у старшокласників: високий, середній, низький.

На кожному з етапів та на заключній стадії дослідно-експериментальної роботи були проведені контрольні зрізи (початковий, проміжний, підсумковий) і в експериментальній, і в контрольній групі (з метою фіксації змін формування художніх смаків старшокласників до вокальної спадщини українських композиторів минулого).

Діагностування та контроль сформованості художніх смаків в учнів старшого шкільного віку відбувалися під наглядом компетентної комісії, до складу якої увійшли як вчителі музики ЗОШ № 5 м. Першотравенська Дніпропетровської обл., ЗОШ №25 м. Мелітополя, ЗОШ № 292 імені гетьмана Івана Мазепи м. Києва, Горошківської школи Тетіївського району, так і викладачі вокалу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Для об'єктивної оцінки ефективності запропонованої методики формування художніх смаків у старшокласників впродовж усіх етапів виступи учнів фіксувались за допомогою відеокамери. Наприкінці експерименту первинні відеоматеріали порівнювались комісією з кінцевими результатами. Під час проведення експерименту було застосовано такі технічні засоби: аудіоапаратура; мікрофон; акустична та звукопідсилююча апаратура (для відтворення концертного звуку, прослуховування та аналізу виконуваних учнями творів) тощо.

В процесі експерименту апробувались такі етапи формування художніх смаків у старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини минулого: *організаційно-мотиваційний, інформаційно-оцінювальний, творчо-дієвий*.

Перший етап – організаційно-мотиваційний – зорієнтовано насамперед на адаптацію старшокласників до умов вокального навчання в позакласній діяльності, заохочення їх до виконання творів українських композиторів минулого. Дана мета вимагала вирішення таких завдань: здійснення адаптації старшокласників до умов навчання вокалу на позакласних заняттях загальноосвітньої школи, ознайомлення зі специфікою форм роботи; створення ситуацій заохочення для подальшого вивчення творів української вокальної музики; формування початкових елементарних понять з вокалу та навичок співу.

Зазначена мета та завдання вимагають застосування таких методів як установчі бесіди щодо мети навчання вокалу, зацікавлення слуханням та вокальним виконанням творів, бесід щодо змісту і художньої цінності окремих вокальних творів, демонстрації еталонного виконання твору (вчителем або у запису), тематичних бесід про життя та творчість українських композиторів кінця XIX – початку ХХст., надання інформаційних відомостей щодо цікавих фактів виникнення твору, спонукання учнів до виокремлення під час прослуховування естетично привабливих творів,

ознайомлення зі стильовими ознаками вокальної творчості даної епохи, ознайомлення з творами різних жанрів української спадщини, порівняння різних жанрів на одну тему, проведення художніх аналогій між вокальними творами та творами різних видів мистецтва, настанови і пояснення щодо особливостей виконання творів українських композиторів, залучення учнів до слухання і виконання музики, оволодіння елементарними навичками музикування на електронному інструменті, залучення до створення музики у стилі розучуваних творів за допомогою комп'ютерного «нотного редактора», використання комп'ютерних проектів інформаційного, дослідницького, творчого спрямування.

Зазначені методи мають забезпечувати інтенсифікацію процесу позакласного навчання, сприяють формуванню у старшокласників зацікавлення творами українських композиторів та бажання ознайомлення з ними.

Другий етап – *інформаційно-оцінювальний* – переслідує мету розширення обізнаності старшокласників з музикою, формування елементарних умінь її аналізу і оцінювання. Здійснення основної роботи з розвитку художніх смаків у старшокласників відбувалось завдяки вирішенню таких окреслених завдань: формування концентрованої уваги до ознайомлення з національними музичними творами; оволодіння навичками елементарного слухового аналізу вокальних творів; розвиток умінь дати оцінку та аргументувати власну думку.

Під час даного етапу застосовувались такі методи: проведення бесід про значення національного вокального мистецтва, застосування методу переконання у художній цінності класичних творів, залучення до вибору власного навчального репертуару за такими ознаками, як виразність, образна яскравість, доступність, застосування системи запитань та завдань, спрямованої на поєднання слухових і зорових асоціацій у старшокласників, поглиблений екскурс в історію створення твору, розширення знань та слухових уявлень про стильові ознаки національної вокальної музики, ознайомлення з провідними художніми напрямками (класицизм, імпресіонізм, романтизм, експресіонізм), у яких працювали композитори, виявлення художньо-стильових ознак мистецької творчості українського композитора, унаочнення музичних знань про творчість композитора (бесіда «Колаж, його різновиди», створення аплікаційного колажу за автобіографічними відомостями про українського композитора), створення музичного портрету композитора з врахуванням його творчих надбань, залучення учнів до «Слухового аналізу», зіставлення різних виконавських трактовок того самого твору, встановлення асоціативних зв'язків між – відео і – аудіо рядом, залучення учнів до знаходження спільної образності у єдності літературного тексту та музичної мови твору, аналіз специфічних засобів вокального відтворення музичного твору.

Третій етап – *творчо-дієвий* – підпорядковано розвитку здатності старшокласників до оцінювання результатів власного творчого самовираження у вокально-виконавській діяльності (застосування

творчо-оцінювальних тренінгів щодо результатів інтерпретації вокальних творів, результатів їх інсценізації, досягнень і прорахунків публічної концертної діяльності.

Дана мета вимагає вирішення таких завдань: закріплення та практична апробація старшокласниками отриманих на попередніх етапах знань з художніх засад та техніки виконавського мистецтва, впровадження та розширення здатності старшокласників до втілення в процесі співу зразків національного вокального мистецтва; залучення учнів до самостійної творчої інтерпретації; підготовка до публічної демонстрації учнями вокальних надбань; формування оцінного ставлення старшокласників до результатів власного творчого самовираження у процесі співу.

На цьому етапі пропонується застосування методів і прийомів: – застосування тренінгів з відпрацювання вокальної техніки школярів з втілення художньо-образного змісту твору, використання системи завдань на чистоту інтонування вокальних творів, на порівняння вокального твору у інтерпретаціях різних відомих співаків, на створення власної художньо-творчої інтерпретації вокального твору; – методи, спрямовані на підготовку старшокласників до публічної демонстрації вокальних надбань (дотримання послідовної етапності у підготовці до публічного виступу, спів з інсценізацією, зіставлення виконання в класі та на сцені, позитивний аналіз сценічних здобутків); – методи, що застосовуються на тлі визначення педагогом індивідуальних психологічних особливостей кожного учня-співака та впровадження аутогенних тренінгів з метою зняття можливих психологічних утисків під час виступу на сцені (залучення до проведення самостійних аутогенних настанов, активізація адекватної реакції на публіку, спонукання до зосередження на передачі художнього образу твору, спонукання до самоконтролю учня під час виступу, вироблення у кожного учня психологічної установки на успішність діяльності, формування у старшокласника впевненості в його здібностях, встановлення контакту з аудиторією; – вокально-виконавська корекція після виступу (застосування творчо-оцінювальних тренінгів щодо результатів інтерпретації вокальних творів, результатів їх інсценізації, досягнень і прорахунків публічної концертної діяльності, перегляд відео-матеріалів виступу та виконавський аналіз, робота над помилками)).

Аналіз результатів формувального експерименту здійснювався за допомогою контрольної-порівняльного методу, який був реалізований шляхом зіставлення результатів, отриманих в експериментальних та контрольних групах. Рівні сформованості визначалися за допомогою методик ідентичних програмі констатувального експерименту: методика визначення типу загальної емоційної спрямованості учнів та їх творчої спрямованості (завдання на визначення художньої привабливості музичного твору, метод «музично-образної графіки» та метод аналізу виконавської інтерпретації учнів).

Хід формувального експерименту. На першому етапі формувального експерименту робота була спрямована

на адаптацію учнів старшого шкільного віку до умов навчання вокалу у позакласній діяльності, створення позитивно налаштованої атмосфери на заняттях. Відбувалося це завдяки проведенню музично-психологічних тренінгів зі старшокласниками на підняття позитивного настрою.

Ознайомлення гуртківців старшого шкільного віку зі специфікою роботи на позакласних заняттях з вокалу відбувалося на першому – ввідному занятті та на початку наступних занять. Ввідне заняття відрізнялося від наступних тим, що на ньому учні у загальних рисах знайомилися з українською музичною культурою кінця XIX – початку XX століття, завдяки стислій розповіді, підкріпленій показом портретів композиторів, репродукціями сцен з опер, створених та поставлених у ті часи, декламуванням літературних уривків віршів відомих на той час поетів. Подальші заняття вокалу починалися коротким екскурсом, який вводив старшокласників у план роботи заняття. Декілька змістовних речень на початку заняття зосереджувало увагу учнів, вводили їх в курс роботи, налаштовували на робочий лад. Подальші заняття проходили як тематичні. Ми пропонували учням наступні теми занять: «Життя та творчість видатних українських композиторів кінця XIX – початку XX століття», «Стильові ознаки вокальної спадщини даного періоду», «Характерні ознаки творчості М. Лисенка», «Творча спадщина П.Сокальського», «Відміні риси вокальних творів Я.Степового та К. Стеценка», «Героїчні та ліричні пісні», «Балади», «Думи» та інші.

Прослуховування даних тем, ознайомлення зі стильовими ознаками вокальної творчості даної епохи, установчі бесіди про художню цінність кожного вокального твору, колективне та самостійне опрацювання музикознавчої літератури учнями, узагальнення та структуризація музично-педагогічної інформації за допомогою керівника, спроби виконати старшокласниками приклади класичного мистецтва дозволили на початковому етапі розширити їх музичний світогляд та розвинути у них потрібні уміння та навички співу української пісні.

Створення ситуації заохочення відбувалося шляхом демонстрації вокальних творів у живому виконанні експериментатора та у магнітофонному записі, а також прослуховуванням вокальних творів у трактуванні різних співаків, шляхом визначення, зіставлення специфічних ознак передачі образного змісту твору у виконанні учнями. Створення на заняттях ситуацій зацікавлено-пошукового характеру сприяло формуванню у старшокласників інтересу до вокальної творчості українських композиторів-класиків та до таких видів музичної діяльності як слухання та аналіз творів. Вирішення творчих завдань відбувалося і колективно і самостійно кожним учнем, чергування таких форм роботи активізувало увагу старшокласників та тримало їх у робочому тонусі протягом усього заняття. Формування початкових елементарних понять з вокалу та навичок співу відбувалось у процесі співу творів національної спадщини українських композиторів, настанов та пояснень щодо особливостей їх виконання.

Другий етап дослідно-експериментальної роботи розпочався з діагностування рівня сформованості художніх смаків у старшокласників контрольної та експериментальної групи (констатувальний експеримент). Отримані результати показали недостатню сформованість у учнів старших класів художніх смаків у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів кінця XIX – початку XX століття, що спонукало до подальшого впровадження нашої методики. Контрольна група, як уже відзначалося, займалася за традиційною методикою, експериментальна група – за розробленою нами методикою з застосуванням раніше використовуваних педагогічних методів.

Вирішення першочергового поставленого нами завдання – формування елементарних умінь аналізу та оцінювання вокальної музики у учнів старших класів – ми здійснювали завдяки впровадженню «Слухового аналізу» творів вокальної спадщини.

Ввідне слово експериментатора про хід заняття вокалу, форми роботи на ньому, прослуховування нового класичного вокального твору, який буде вивчатися та розглядатися на уроці, спонукання учнів до максимального зосередження уваги на творі, активізація у старшокласників бажання вслухатися у твір (обмін враженнями після першого прослуховування, орієнтовні запитання під час ознайомлення з твором) – усе це сприяло формуванню концентрованої уваги учнів до ознайомлення з національними музичними творами.

Знайомство з твором вокального мистецтва розпочиналося з аналізу художньо-стильових ознак, саме цього твору, детального ознайомлення з подіями тих епох, з біографічними відомостями життя митців, виконавців, екскурсу в історію створення твору та надання інформації щодо цікавих фактів його виникнення.

Проведення інформаційно-насичених бесід про значення національного вокального мистецтва, застосування системи запитань та завдань на визначення учнями «естетичної привабливості» вокального твору, зіставлення особистості композитора із результатами його творчості, виявлення суміжних художньо-стильових ознак, характерних творчості різних українських композиторів однієї епохи, ознайомлення з творами різних жанрів, порівняння різних жанрів на одну тему, залучення до вибору власного навчального репертуару за художньо-ціннісними ознаками (виразність, образна яскравість, доступність) – усе це сприяло розширенню музичного світогляду старшокласників та формуванню у їх свідомості паростків художнього смаку до справжніх прикладів мистецтва.

Залучення учнів до слухового аналізу (художньо-цілісного, інтонаційного), виконавсько-порівняльного аналізу («кучень-вчитель», «магнітофонний запис – власний запис», «вчитель-запис»), застосування системи запитань та завдань на визначення учнями естетичної привабливості творів, сприяло розумінню українських вокальних прикладів минулого, формуванню у учнів вмінь оцінити та відрізнити твір істинного мистецтва від зразка легкого жанру. Оцінювання учнями наявності

єдності літературного та музичного змісту, аналіз специфічних засобів вокального відтворення музичного твору допомогло їм глибше проникнутись художнім задумом композитора, що також було необхідною умовою у реалізації поставлених нами завдань. Створення власної інтерпретації музичного твору окремих учнем, виокремлення під час прослуховування та аналізу естетично привабливих творів розвивало у старшокласників вміння самостійно відрізнити справжній приклад мистецтва від сумнівного.

Застосування такого широкого спектра методів, спрямованих на досягнення художньо-образного змісту вокального твору музикознавчо-підготовленими учнями старшого шкільного віку дало позитивні зрушення у бік формування у них усталених художніх смаків до національної музичної спадщини кінця XIX – початку XX століття.

Третій етап був націлений на закріплення отриманих знань у старшокласників, самостійне опрацювання автобіографічної, мистецтвознавчої, музично-методичної літератури, залучення їх до активної оцінної діяльності власних виконавських надбань. Аналіз творчості, стилю композитора, знаходження цікавих фактів з життя та створення творів, розробка хронологічних таблиць-спостережень за життям та становленням творчості композиторів, проведення аналогій між творами різних видів мистецтва – методи, які сприяли вирішенню вищезазначеного завдання.

На третьому – заключному етапі, з учнями старшого шкільного віку проводився вокально-інтонаційний аналіз – функціональний аналіз музичної мови твору. Під час прослуховування вокального твору відбувалося визначення головних функцій інтонаційної мови: характеристичної, логічно-сислової, жанрово-ситуативної, емоційної, синтаксичної, що сприяло кращому сприйманню та усвідомленню художнього змісту твору.

Наступною формою роботи було проведення кожним учнем художньо-творчої інтерпретації (з урахуванням вокально-інтонаційних функцій мови твору) улюбленого вокального твору українського композитора періоду кінця XIX – початку XX століття. Ця форма роботи зацікавила учнів і найкращим чином сприяла формуванню у них художніх смаків до української спадщини минулого.

Виконавська діяльність учнів старшого шкільного віку на позакласних заняттях з вокалу супроводжувалась застосуванням наступних методів: забезпечення цілісного донесення художньо-образного змісту до слухачів, активізація культури виконання, аутогенні настанови та тренінги, націлені на вільне та гарне виконання, зіставлення виконання в класі та на сцені, систематичне спостереження за емоційним станом учня під час виступів та подолання навантажень (психологічних, фізичних). Використання саме цих методів допомогло старшокласникам на достойному рівні виступити на загальношкільних культурних заходах та на міжшкільних конкурсах вокального мистецтва.

Впровадження творчо-дієвих методів було спрямовано на формування художнього смаку у

старшокласників за допомогою їх безпосередньої участі як у вокально-виконавській діяльності, так і у творчо-інтерпретаційній. Ескізне моделювання подальшого розвитку музичної та сюжетної лінії твору, комбінування засобами музичної виразності у імпровізаційному створенні музичного образу дозволило учням перевтілюватись у композитора – творця музичного твору і створити власні вокальні твори. Саме такий творчо-дієвий підхід сподобався учням формульної групи найбільше, виконання вищезазначених методів давало їм можливість самореалізуватися як творчим особистостям і підвищити свою особисту самооцінку. Підготовка до публічної демонстрації учнями вокальних надбань відбувалась завдяки методам зіставлення виконання в класі та на сцені, позитивного аналізу сценічних здобутків); – методи, що застосовуються на тлі визначення педагогом індивідуальних психологічних особливостей кожного учня-співака та впровадження аутогенних тренінгів з метою зняття можливих психологічних утисків під час виступу на сцені

(залучення до проведення самостійних аутогенних настанов, активізація адекватної реакції на публіку, спонукання до зосередження на передачі художнього образу твору, спонукання до самоконтролю учня під час виступу, вироблення у кожного учня психологічної установки на успішність діяльності, формування у старшокласника впевненості в його здібностях, встановлення контакту з аудиторією; – вокально-виконавська корекція після виступу (застосування творчо-оцінювальних тренінгів щодо результатів інтерпретації вокальних творів, результатів їх інсценізації, досягнень і прорахунків публічної концертної діяльності, перегляд відео-матеріалів виступу та виконавський аналіз, робота над помилками)).

Результати рівнів сформованості художніх смаків у учнів старшого шкільного віку контрольної та експериментальної груп за критерієм «ступінь зацікавлення вокальною спадщиною українських композиторів» показані у таблиці 1:

Таблиця 1

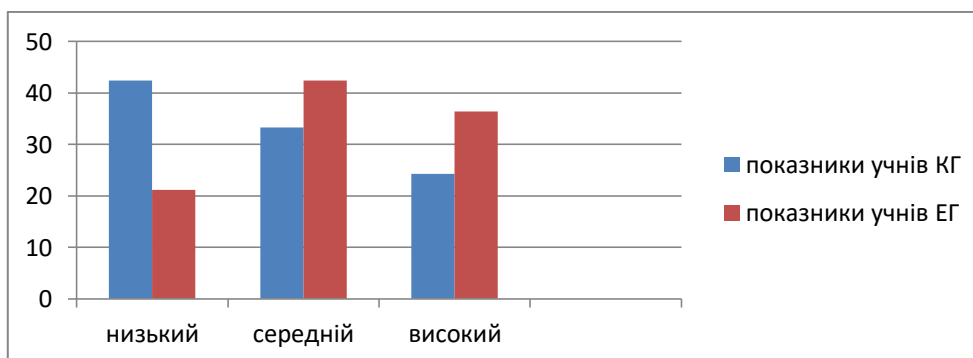
Результати формуального експерименту в ЕГ та КГ прийому анкетування та методу «музично-образної графіки»

Критерій	Рівні сформованості художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів (кінець XIX - початку XX ст.)											
	низький				середній				високий			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
Ступінь зацікавлення мистецтвом, зокрема вокальною спадщиною	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%
		14	42,4	7	21,2	11	33,3	14	42,4	8	24,3	12

При встановленні рівнів сформованості художніх смаків у старшокласників за критерієм «Ступінь зацікавлення мистецтвом, зокрема вокальною спадщиною» і на етапі констатувального експерименту нами було застосовано прийом анкетування та метод «музично-образної графіки». З таблиці 1 ми бачимо, що низький рівень сформованості художніх смаків у процесі вивчення пісенної спадщини минулого спостерігається у 14 старшокласників (42,4%) контрольної групи, у 7 учнів (21,2%) експериментальної; середній рівень: у 11

учнів старшого шкільного віку (33,3%) контрольної та 14 (42,4%) експериментальної групи; високий: у 8 старшокласників (24,3%) контрольної та у 12 учнів (36,4%) експериментальної групи.

Отримані результати наочно продемонстровані у гістограмі «рис. Р.1» і свідчать про те, що на етапі формуального експерименту показники експериментальної групи були вищими на 12,2% від показників КГ.

Рис. Р.1 Стан сформованості художніх смаків у старшокласників КГ і ЕГ за критерієм «Ступінь зацікавлення мистецтвом, зокрема вокальною спадщиною» на етапі формуального експерименту

Надана гістограма показує, що після проведення формувального етапу дослідження у старшокласників ЕГ з'явився

інтерес до класичної музики, виявилось бажання до вокального навчання, сформувалась усвідомлена потреба у спілкуванні з мистецтвом. У учнів контрольної групи ступінь зацікавлення пісенною спадщиною українських композиторів збільшився на формувальному етапі дослідження, але не досяг того рівня, що у старшокласників експериментальної групи.

Сформованість художніх смаків у старшокласників до вокальної спадщини українських композиторів

минулого за критерієм «Здатність до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору» на стадії формувального експерименту перевірялась за допомогою методу методики визначення типу загальної емоційної спрямованості учнів та їх творчої спрямованості (завдань на визначення художньої привабливості музичного твору). Аналіз отриманих результатів зафіксований у таблиці 2:

Таблиця 2

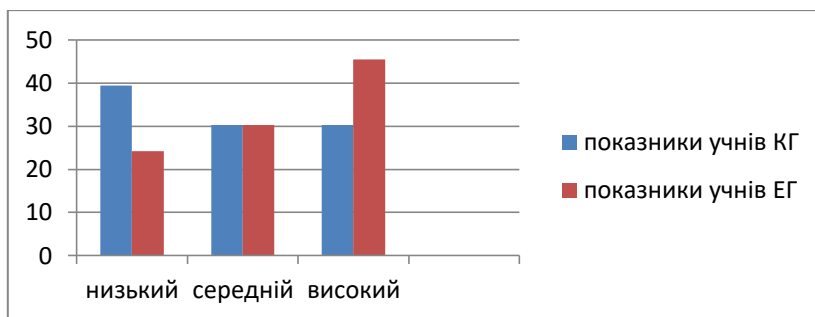
Результати формувального експерименту в ЕГ та КГ методики визначення типу загальної емоційної спрямованості учнів та їх творчої спрямованості (завдань на визначення художньої привабливості музичного твору)

Критерій	Рівні сформованості художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів (кінець XIX - початку XX ст.)											
	низький				середній				високий			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
Здатність до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%
		13	39,4	8	24,2	10	30,3	10	30,3	10	30,3	15

З таблиці 2 бачимо, що низький рівень сформованості художніх смаків спостерігається у 13 старшокласників (39,4%) контрольної групи та у 8 учнів (24,2%) експериментальної групи; середній рівень: однакові показники як в контрольній, так і

експериментальній групах – у 10 учнів старшого шкільного віку (30,3%); високий рівень: у 10 учнів (30,3%) контрольної групи та у 15 старшокласників (45,5%) експериментальної групи.

Результати відображено у гістограмі (див. рис. Р.2).

Рис. Р.2 Стан сформованості художніх смаків у старшокласників КГ і ЕГ за критерієм «Здатність до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору» на етапі формувального експерименту

Дана гістограма свідчить, що стан сформованості художніх смаків за критерієм «Здатність до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору» у учнів ЕГ покращився після проведення формувальної частини експерименту. Стан сформованості художніх смаків у старшокласників КГ також змінився в кращий бік, але був все ж нижчим ніж у учнів експериментальної групи. Таким чином, можна зробити наступні висновки:

1) Формувальний експеримент безперечно сприяв формуванню художнього смаку і у учнів ЕГ, і у учнів КГ.

2) Основна частина старшокласників (з середніми та високими показниками) обох експериментальних груп після впровадження педагогічної методики (у учнів ЕГ – розробленої автором методики, а у старшокласників КГ – традиційної) почала більш осмислено сприймати твори мистецтва, самостійно аналізувати та оцінювати художню значущість твору та виявила бажання цілком

або вибірково ознайомлюватись та вивчати твори українських композиторів, але учні ЕГ випереджали за своїми показниками старшокласників КГ у середньому на 15,2%.

Прикладом бажання подальшого спілкування з класичними музичними творами є те, що деякі учні експериментальної групи наперед готувались до кожного наступного заняття з вокалу: самостійно знаходили асоціативно-образні зв'язки вокального твору з прикладами літературного та зображального жанрів мистецтва, цікаві автобіографічні факти створення музичного твору.

Так, учениця Філіппенко Кристина (10-А клас ЗОШ № 5 м. Першотравенська) за власною ініціативою підготувала три доповіді на такі теми: «Історично-біографічні факти створення вокальних творів Д. Січинського», «Емоційно-образна спільність опери

М.Лисенка «Різдвяна ніч» та повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдом», «Широка палітра художньо-зображальних засобів у передачі романсової лірики В. Матюка та ліричних пейзажів І. Труша, їх спільність», які виклала в усній формі гуртківцям експериментальної групи, чим зацікавила своїх товаришів по гуртку і подала потрібний приклад самостійно-цілісного ознайомлення з вокальним твором. «Забігання наперед» чи знаходження

відповідей після окреслення питань змістовного характеру – методи, які сприяли покращенню стану здатності до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору.

Стан сформованості художніх смаків за таким критерієм як «Міра здатності до виразного виконання музичного твору» перевірявся за допомогою методу виконавської інтерпретації (див. табл. 3):

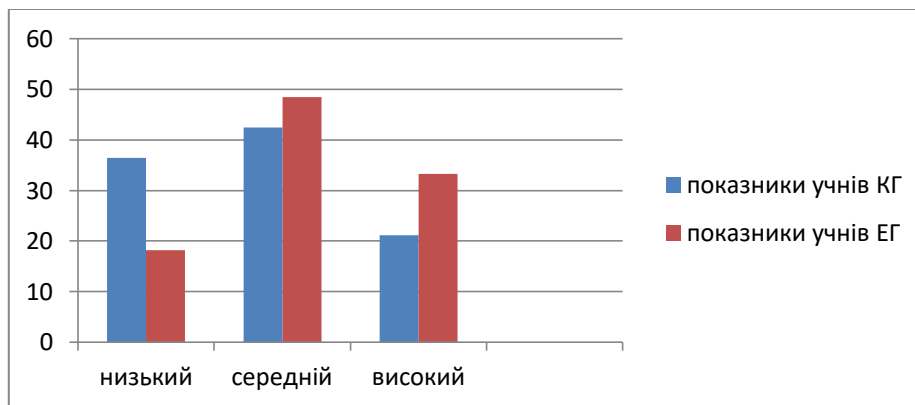
Таблиця 3

Результати формувального експерименту в ЕГ та КГ методу виконавської інтерпретації

Критерій	Рівні сформованості художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів (кінця XIX - початку XX ст.)											
	низький				середній				високий			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
Міра здатності до виразного виконання вокального твору	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%
	12	36,4	6	18,2	14	42,4	16	48,5	7	21,2	11	33,3

За результатами впровадження вищезазначеного методу ми встановили, що у 12 учнів старшого шкільного віку (36,4%) контрольної групи та у 6 учнів (18,2%) експериментальної групи низький рівень художнього смаку засобами вокальної спадщини українських композиторів минулого; у 14 старшокласників (42,4%) контрольної та у 16 (48,5%)

учнів старшого шкільного віку експериментальної – середній рівень; у 7 старшокласників (21,2%) контрольної та у 11 учнів (33,3%) експериментальної групи – високий рівень сформованості художнього смаку. Отримані результати можна наочно побачити у гістограмі «рис. Р. 3».

Рис. Р.3 Стан сформованості художніх смаків у старшокласників КГ і ЕГ за критерієм «Міра здатності до виразного виконання музичного твору» на етапі формувального експерименту

З гістограми 3 можна наочно перекоонатись, що у учнів старшого шкільного віку контрольної групи стан сформованості художніх смаків у процесі вивчення національної класичної спадщини за критерієм «Міра здатності до виразного виконання вокального твору» значно гірший, у середньому на 12,1%, ніж у старшокласників експериментальної групи.

Старшокласники КГ працювали у традиційних умовах навчального процесу, учні ЕГ – в умовах розробленої автором методики. Вищевикладені дані демонструють, що саме завдяки впровадженню даної методики учні ЕГ можуть більш цілісно передавати художній образ у єдності змісту і виражальних засобів вокального твору, краще засвоїли основи

елементарної вокальної техніки, навчилися виразніше виконувати вокальні твори, здатні прицільно її застосовувати у розкритті музично-поетичних образів, володіють почуттям міри у сценічній інтерпретації вокальної музики, ніж старшокласники контрольної групи.

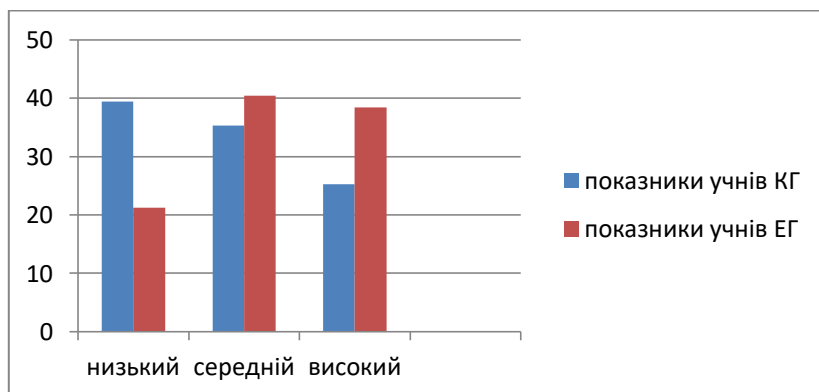
Загальні показники сформованості художніх смаків у учнів старшого шкільного віку на формувальному етапі дослідження показані у таблиці 4:

Таблиця 4

Загальні результати формувального експерименту контрольної та експериментальної груп

Критерії	Старшокласники КГ (33 особи)						Старшокласники ЕГ (33 особи)					
	низький		середній		високий		низький		середній		високий	
Ступінь зацікавлення мистецтвом, зокрема вокальною спадщиною	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%	к.у.	%
	Рівні сформованості художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів минулого	14	42,4	11	33,3	8	24,3	7	21,2	14	42,4	12
Здатність до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору	13	39,4	10	30,3	10	30,3	8	24,2	10	30,3	15	45,5
Міра здатності до виразного виконання вокального твору	12	36,4	14	42,4	7	21,2	6	18,2	16	48,5	11	33,3
Загальні показники	13	39,4	12	35,3	8	25,3	7	21,2	13	40,4	13	38,4

Результати формувального експерименту можна наочно побачити у гістограмі «рис. Р. 4».

Рис. Р. 4 Стан сформованості художніх смаків у старшокласників КГ і ЕГ за критеріями: «Ступінь зацікавлення мистецтвом, зокрема вокальною спадщиною», «Здатність до усвідомлення і оцінки змісту вокального твору», «Міра здатності до виразного виконання вокального твору» на формувальному етапі

Обговорення

Загальні результати формувального експерименту навпаки, демонструють високі показники стану сформованості художніх смаків у старшокласників експериментальної групи та досить низькі у учнів контрольної групи, розходження у результатах у середньому складає 13,1%.

Висновки

Означену методику, що передбачає послідовне формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів, реалізовано у позакласній діяльності загальноосвітніх шкіл. Дані формувального експерименту засвідчили суттєві позитивні зрушення

у рівнях сформованості художніх смаків старшокласників за усіма визначеними критеріями, що свідчить про ефективність і дієвість розробленої методики.

Література / References

Merezhko, Y.V. (2012). Formation of artistic tastes in the study of high school vocal heritage of Ukrainian composers. *Candidate's thesis*. Kyiv [In Ukrainian].
 Мережко, Ю. В. Формування художніх смаків старшокласників у процесі вивчення вокальної спадщини українських композиторів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Мережко Ю. В.; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2012. – 243 с.